

בס"ד. הדרך על מסכתות ברכות ומועד קטן

א. בסיום מסכתות ברכות ומועד קטן הובא המאמר "תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו' שנאמר¹ ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון", אבל בשינוי לשון: במסכת ברכות — "אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא", ובמסכת מו"ק — "אין להם מנוחה אפילו לעולם² הבא"³.

ונוסף על השינוי במאמר זה, ישנם עוד שינויים בהמשך המאמרים בסוגיא זו:

במאמר שלפניו — "היוצא מבית הכנסת לבית המדרש כו' זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון" — נאמר

במסכת ברכות "היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה", ובמסכת מו"ק נאמר "היוצא מבית הכנסת לבית המדרש (ומוסיף) ומבית המדרש לבית הכנסת".

ובמאמר שלפני פניו — נאמר במסכת ברכות "הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום

.. הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום" (הנפטר מחבירו תחילה ואח"כ הנפטר מן המת), ובמסכת מו"ק נאמר "הנפטר מן המת .. לך בשלום, הנפטר מן החי .. לך לשלום" (הנפטר מן המת תחילה ואח"כ הנפטר מן החי)⁴.

ועוד שינוי — שבמסכת ברכות מוסיף (לאחרי ג' הבבות הנ"ל) ומסיים במאמר "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם .. ה"⁵ עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום", משא"כ במסכת מו"ק שסיומה וחותרמה במאמר "תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו".

ב. גם צריך להבין בתוכן המאמר "תלמידי חכמים אין להם מנוחה .. בעוה"ב" — כקושיית המהרש"א⁶: "יש לדקדק בזה דהא עוה"ב שזוכין לו הת"ח הוא כולו מנוחה, כמ"ש (בסוף מסכת תמיד) ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים"?

(4) הטעם הפשוט לשינוי זה, הוא, בגלל ההמשך למאמר שלפניו: "במסכת מו"ק מדובר לפני" אודות יציאת נשמה, ובהמשך לזה בא המאמר "הנפטר מן המת" (ולאח"כ "הנפטר מן החי"), ובמסכת ברכות מדובר לפני" אודות כבוד אכסניא, ובהמשך לזה בא המאמר "הנפטר מחבירו" (ולאח"כ "הנפטר מן המת"). אבל, כיון שבסוגיא זו ישנם שינויים נוספים, מסתבר לומר, שיש גם ענין כללי שקשור עם כל פרטי השינויים בהסוגיא (נוסף על הטעם הפרטי בנוגע לשינוי זה).

(5) תהלים כט, יא.

(6) בחדא"ג סוף ברכות.

(1) תהלים פד, ח.

(2) "לעולם הבא", ולא "בעולם הבא" כבברכות. (3) וחילוק זה מודגש עוד יותר בפירושו רש"י (פשוטו של ש"ס, כדרכו בפירושו על התורה) שמפרש פשוטו של מקרא) ב"אין להם מנוחה" — שבברכות מפרש "מישיבה לישיבה וממדרש למדרש" (הן בעוה"ז והן בעוה"ב), ובמו"ק מפרש ש"הולכין מג"ע לרקיע ומרקיע לג"ע כו"י* ("אפילו לעוה"ב").

(*) כ"ה בפירושו רש"י שבגירסת העין יעקב.

בחכמה¹¹, "יהיו פנויין בתורה
וחכמתה"¹².

ולכאורה י"ל שהחידוש ד"יום
שכולו שבת ומנוחה" הוא בהמנוחה
(גם — ואדרבה — בעיקר) ביחס
ללימוד התורה (חידוש לגבי המעמד
ומצב ד"תלמידי חכמים אין להם
מנוחה כו").

וכן משמע בלקוטי הש"ס
להאריז"ל¹³ בביאור המאמר "תלמידי
חכמים אין להם מנוחה כו", וז"ל:
"בעולם שלאחר המיתה ת"ח עוסקים
בתורה ועולין ממדריגה למדריגה
ומישיבה לישיבה .. כי כמו שהשי"ת
אין לו סוף כך תורתו אין לה סוף ..
(אבל) לעתיד אחר התחי' יהי' להם
מנוחה ומלאה¹⁴ הארץ דעה כו".
כלומר: לאחרי המעמד ומצב ש"אין
להם מנוחה .. בעוה"ב", ישנו מעמד
ומצב נעלה יותר — "יום שכולו שבת
ומנוחה", שאז תהי' להם מנוחה
בלימוד התורה¹⁵.

אבל, עפ"ז נשאלת השאלה לאידך
גיסא:

כיון שהתורה אין לה סוף (כמו
שהשי"ת אין לו סוף כך תורתו אין לה
סוף), וככל שתגדל השלימות
בלימוד התורה יכולים וצריכים

וכותב המהרש"א: "וי"ל ע"פ
מ"ש' ויכל אלקים ביום השביעי, מה
הי' העולם חסר מנוחה באת שבת
כלתה ונגמרה מלאכה .. דהמנוחה
שם היא כילוי וסילוק מלאכה ופעולה,
וקאמר הכא בת"ח שהוא פעולת
השכל ועיון בעוה"ז ובעוה"ב דאין לו
מנוחה וכילוי מזאת הפעולה של עיון
השכלי אלא שתמיד פועל בה, והיא
בעצמה פעולת המנוחה דלעוה"ב
שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה
בעיון השכלי".

וצ"ע בביאור זה, כי:

מנוחה מפעולה של מלאכה
כפשוטה שיוכלו לעסוק בפעולת
השכל והעיון בתורה — אינה חידוש
ד"יום שכולו שבת ומנוחה", כיון
שישנה (עכ"פ מעין זה) גם לפני¹⁶ —
כפי ש"הבטיחנו בתורה שאם נעשה
אותה .. יסיר ממנו כל הדברים
המונעים .. וישפיע לנו כל הטובות
המחזיקות את ידינו לעשות התורה ..
כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים
שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים
ללמוד בחכמה"⁸, ואמרו חז"ל⁹
ש"בזמן שישראל עושין רצונו של
מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים",
ועד להשלימות בימות המשיח (לפני
יום שכולו שבת ומנוחה) שיקויים
היעוד¹⁰ "ועמדו זרים ורעו צאנכם
גו", "ימצאו להם מרגוע וירכו

(11) רמב"ם שם ה"ב.

(12) שם סוף הלכות מלכים ומלחמות ומלך
המשיח (פי"ב ה"ד) — סיום וחותם ספר הי"ד.

(13) בסוף ברכות.

(14) ישע"י יא, ט. וראה רמב"ם שם.

(15) ועד"ז מבואר בכ"מ בדרושי חסידות
שלעתיד לבוא לא יהיו עוד עליות (ראה אוה"ת
ואתחנן ע' סז. המשך תרס"ו ע' יב (ע' קה. ועוד)).

(7) בראשית ב, ב ובפרש"י.

(8) רמב"ם ה"ל' תשובה פ"ט ה"א.

(9) ברכות לה, ב.

(10) ישע"י סא, ה. וראה ברכות שם.

יש להוסיף עוד יותר עד אין סוף — איך שייך מנוחה ביחס ללימוד התורה! ואולי י"ל, שגם "לעתיד אחר התחי" (ש)יהי' להם מנוחה" (לאחרי ש"אין להם מנוחה .. בעוה"ב") תהי' הוספה ועלי' בלימוד התורה¹⁶, אלא, שאז (ב"יום שכולו שבת ומנוחה") תהי' העלי' וההוספה עצמה באופן של מנוחה (ע"ד מ"ש המהרש"א: "היא בעצמה פעולת המנוחה"), כדלקמן.

ג. ויש לומר, שב' המאמרים ד"תלמידי חכמים אין להם מנוחה .. בעוה"ב", במסכת ברכות ובמסכת מו"ק, הם (לא כפל של אותו ענין, אלא) ב' דרגות בעוה"ב:

במסכת ברכות (שבסיומה הובא מאמר זה לראשונה), מדובר אודות דרגא ראשונה ב"אין להם מנוחה .. בעוה"ב" — עוה"ב (ג"ע) שלפני "יום שכולו שבת ומנוחה" (כפי' האריזו"ל), ובמסכת מו"ק (שבסיומה הובא מאמר זה בפעם השני'), מדובר אודות דרגא שני' (ונעלית יותר) ב"אין להם מנוחה .. לעוה"ב" — עולם התחי", "יום שכולו שבת ומנוחה", והחידוש בזה — שגם אז יהיו עליות ("אפילו לעולם הבא"), אלא שיהיו באופן של מנוחה (ע"ד פי' המהרש"א).

וכדי לבאר פרטי הדרגות ד"אין להם מנוחה .. לעוה"ב" (לפני "יום שכולו שבת ומנוחה", ו"ליום שכולו

ד. והענין בזה:

התורה נחלקת לתורה שבכתב ותורה שבעל פה ("פירושה"¹⁸): תורה שבכתב — ניתנה באופן שלא שייך שינוי גרעון והוספה בתיבותי' ואותיותי', לא חסר ולא יתיר. ותורה שבעל פה, "פירושה" — נתגלתה ונתבארה ע"י החכמים שדורשים כל תיבה וכל אות שבתורה (ע"פ י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם) שעיי"ז ניתוסף ריבוי גדול בתורה¹⁹, ועד שמוסיפים חידושים בתורה, כלשון חז"ל "תלמיד ותיק עתיד לחדש"²⁰,

17 עיקר החידוש ד"אין להם מנוחה", גם "ליום שכולו שבת ומנוחה".

18 הקדמת הרמב"ם לספר היד בתחלתו.

19 "כמו למשל פרק השואל במס' ב"מ "נלקח" מאות וי"ו דוכי ישאל איש וי"ו מוסיף על ענין ראשון כו"י" (לקו"ת דרושי שמע"צ פה, רע"א. ברכה צה, ד).

20 ראה מגילה יט, ב. ירושלמי פאה פ"ב

16 ולהעיר שבלקוטי הש"ס להאריזו"ל מסיים (לאחרי שכותב ש"לעתיד .. יהי' להם מנוחה ומלאה הארץ דעה") "ככל אחד לפי מדרגתו", שמה גופא משמע שיש מקום לעלי' למדרגה נעלית יותר.

ומהחילוקים שביניהם — מצב של מנוחה ומצב של העדר המנוחה:

לימוד עניני התורה שכבר נמסרו ונתגלו ללא שינוי והוספה הוא לימוד של מנוחה, כיון שאינו מתייגע לסבור ולפלפל בקושיות ופירוקים לירד לעומק הסברות ולחדש הלכות. כלומר: אף שבודאי יש צורך ביגיעה רבה וישנה יגיעה רבה ללמוד ולידע "כל התורה שבע"פ המסורה לנו ונגלית לעין כל", "עד שנחקק היטב בזכרונו כל התורה", מ"מ, דרך הלימוד דכל ענין וענין בפ"ע הוא באופן של מנוחה, ללא פלפול בקושיות ופירוקים, ולאחרי שלומד ויודע ענין זה, יש לו מנוחה מענין זה (ולאח"ז לומד ענין אחר).

משא"כ הלימוד לסבור ולפלפל ולחדש הלכות הוא לימוד של העדר המנוחה, כיון שבכל ענין וענין מפלפל בקושיות ופירוקים, שסותר סברא הקודמת ומחדש סברא חדשה, ולאח"ז סותר הסברא החדשה ומחדש סברא נעלית יותר, ולא בא למצב של מנוחה, כיון שהולכים ומתחדשים אצלו סברות חדשות, "כמעין המתגבר"²⁹.

ה. ומרומז גם בהחילוק שבין

"לאפשא לה"²¹ (חידוש שמיוסד על כללי התורה).

ובהתאם לכך ישנם ב' אופנים בלימוד התורה (גם בתושבע"פ עצמה²²): (א) לימוד "כל התורה שבע"פ המסורה לנו ונגלית לעין כל"²³, ו"לחזור .. פעמים רבות .. כדי שיזכור היטב"²⁴, "עד שנחקק היטב בזכרונו כל התורה"²⁵ — לימוד וקליטת וזכרון עניני התורה כפי שנמסרו ונתגלו, ללא שינוי והוספה, (ב) "לסבור סברות בהלכות ולפלפל בהן בקושיות ופירוקים לירד לעומק הסברות וטעמי ההלכות .. ולחדש חידושי הלכות רבות"²⁵, ש"אין קץ ותכלית לעומק טעמי ההלכות והפלפול בטעמיהן ובדרשותיהן .. (ש)ע"ז יתחדשו ג"כ חידושי הלכות לאין קץ ותכלית"²³.

ובלשון חז"ל — ב' האופנים ד"ליגמר .. (ו)ליסבר"²⁶, "סיני ועוקר הרים", "מתון ומסיק חריף ומקשה"²⁷, "בור סוד שאינו מאבד טיפה .. (ו)כמעין המתגבר"²⁸.

ה.ד. שמו"ר רפמ"ז ועוד — נסמן בלקר"ש ח"ט ע' 252).

21 זח"א יב, ב. תו"א מקץ לט, ד. וראה הל' ת"ת לאדה"ז פ"ב ה"ב. וש"נ.

22 נוסף על החילוק בין לימוד תושב"כ ללימוד תושבע"פ.

23 הל' ת"ת לאדה"ז פ"א ה"ה.

24 שם פ"ב ה"ג.

25 שם ה"ב.

26 שבת סג, א. הל' ת"ת לאדה"ז פ"א ה"ה.

פ"ב ה"ב.

27 הוריות בסופה.

28 אבות פ"ב מ"ט.

29 ובפרטיות יותר — יש באופן הלימוד ד"ליסבר" גופא ב' אופנים: "מתון ומסיק" — ששונה ומענין יפה בעומק הסברות עד שבא למסקנת הענין, ואז נעשה אצלו מצב של מנוחה (כמו ב"סיני"), ו"חריף ומקשה" — פלפול יתירא, שעל כל ענין שכלי מעלה קושיות וסתירות בכח חריפותו, וכשמתרץ קושיותיו מקשה עוד, וחוזר חלילה כו' (ראה סה"מ קונטרסים ח"א קעג, א. סה"מ תש"ח ס"ע 123 ואילך).

שע"ז ניתוסף חידושי הלכות רבות ("כמעין המתגבר"), שלימוד זה הוא באופן של העדר המנוחה (כמודגש בהסיום "אין להם מנוחה").

ובהתאם לאופן לימוד התורה בעולם הזה בא השכר ("מדה כנגד מדה"³⁴) דלימוד התורה בעולם הבא³⁵ — כמודגש בתוכן הסיום דב' המסכתות:

הסיום דתמיד, "ליום שכולו שבת ומנוחה" — שכר על לימוד וידיעת התורה המסורה לנו כמו שהיא (ללא שינוי והוספה), לימוד באופן של מנוחה; והסיום דמו"ק, "תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעוה"ב"³⁶ — שכר על לימוד התורה באופן של פלפול לירד לעומק הסברות ולחדש חידושים, לימוד באופן של העדר המנוחה.

ו. והנה, ע"פ האמור, הענין ד"אין להם מנוחה" הוא נעלה יותר מהענין ד"יום שכולו שבת ומנוחה" נכשם שהשלימות דלימוד התורה היא (לא רק לימוד התורה המסורה לנו, אלא גם) לירד לעומק טעמי ההלכות ולחדש חידושי הלכות רבות לאין קץ

(שמות ותוכן) המסכתות "תמיד" ו"מועד קטן"³⁰:

"תמיד" — מצב תמידי ללא שינוי ("סדר התמיד לעבודת בית אלקינו"³¹) — מורה על לימוד התורה באופן שהעיקר הוא לימוד וקליטת וזכרון עניני התורה כפי שנמסרו ונתגלו, ללא שינוי והוספה ("בור סוד שאינו מאבד טיפה"), שלימוד זה הוא באופן של מנוחה (כמודגש בהסיום "ליום שכולו שבת ומנוחה").

וועד"ז מסכת ברכות — שמדובר בה אודות הברכות שחיובן בסדר התמידי דהנהגת האדם, החל מברכות ק"ש ותפלה, ועד"ז הברכות על המזון ושאר ברכות הנהנין, ש"אלו התפלות והברכות הם קיומו של עולם תחת העבודה"³² (ע"ד ובדוגמת "סדר התמיד לעבודת בית אלקינו"), כמודגש בהסיום בשלום, ענין המנוחה].

ו"מועד קטן" — זמן (מועד מלשון זמן) שגדרו תנועה ושינוי (עבר היה ועתיד), ובפרט זמן מיוחד ששונה מהזמן הרגיל, חולו של מועד (בהתחלת המסכת), ועד לשינוי לגריעותא (דיני אבילות בסוף המסכת) שהכוונה בזה היא להפכו לטוב (כסיום המסכת במשנה) — מורה על לימוד התורה באופן של עיון ופלפול בקושיות³³ ופירוקים

(זח"ג קכד, ב (ברע"מ)) — ע"ד ובדוגמת הענינים הביתירצויים שבמסכת מו"ק.

34) סנהדרין ז, סע"א. וראה סוטה ח, ב ואילך.

35) כמארו"ל (פסחים ג, א. וש"נ) "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו", שהפירוש בזה, שע"י לימוד התורה בעוה"ז זוכה ללימוד תורה בדרגה נעלית יותר שבאין-ערוך בעוה"ב (לקו"ת ואתחנן ו, ג. שה"ש כב, ד. ובכ"מ).

36) כהלשון בסיום מו"ק (משא"כ בברכות, "לא בעוה"ז ולא בעוה"ב"), שבוה מודגש שמדובר (בעיקר) אודות קבלת השכר.

30) ראה גם לקו"ש חכ"ט ע' 175 הערה 19.

31) תמיד פ"ז מ"ג בסופה (ובפשטות — קאי על כללות המסכת).

32) חזא"ג מהרש"א סוף ברכות.

33) אע"פ שהקושיות מצד החסרון בהבנת הענין הם דבר בלתי-רצוי, "קשיא מסטרא דרע"

כולא חד"ל³⁷), ולכן יתבטל המצב דהעדר המנוחה, כי, סיבת העדר המנוחה היא בגלל היגיעה וההשתדלות לעמוד על אמיתת התורה, וכשעומדים על אמיתת התורה בטל המצב דהעדר המנוחה (כשם שבתורה עצמה לא שייך מצב של העדר המנוחה), ואז תהי' השלימות האמיתית באופן של מנוחה — "יום שכולו שבת ומנוחה".

ז. וצריך עוד להבין:

מה עושים תלמידי חכמים "ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים" — באלף השביעי?

ובסגנון אחר: איך יתכן שדוקא באלף השביעי³⁸, זמן הכי נעלה מכל שית אלפי שנין דהוי עלמא, לא תהי' הוספה בתורה אצל תלמידי חכמים? זאת ועוד: כיון שגדר הזמן הוא תנועה ושינוי (כנ"ל ס"ה), איך יתכן שיהיו אלף שנה — זמן ארוך — באותו מעמד ומצב ללא שינוי והוספה?!

ועכצ"ל, שגם באלף השביעי יתוסף בלימוד התורה דתלמידי חכמים בעילוי אחר עילוי (ואדרבה: ההוספה באלף השביעי תהי' באופן נעלה יותר מבכל הזמנים שלפנ"ז, בעוה"ז ובעוה"ב), אלא, שהעליות יהיו באופן של מנוחה, "יום שכולו שבת ומנוחה".

ח. ויובן בהקדם הביאור בכללות ענין החידוש בתורה — שעיקר הענין

ותכלית] — היפך המובן ממדרשי חז"ל שתכלית השלימות היא "ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים". וכמפורש בלקוטי הש"ס להאריז"ל ש"אין להם מנוחה כו" הוא "בעולם שלאחר המיתה", אבל "לעתיד אחר התחי' יהי' להם מנוחה" (כנ"ל ס"ב). ועכצ"ל, שלאחרי השלימות דלימוד התורה באופן ש"אין להם מנוחה" (לירד לעומק הסברות כו') באים לשלימות נעלית יותר ד"יום שכולו שבת ומנוחה":

הטעם ש"תלמידי חכמים אין להם מנוחה (מצד לימוד התורה בעיון ופולפול בעומק הסברות) לא בעוה"ז ולא בעוה"ב", הוא, לפי ש"אין קץ ותכלית לעומק טעמי ההלכות כו", "כמו שהשי"ת אין לו סוף כך תורתו אין לה סוף", ולכן, לא מבעי שבעוה"ז אין ביכולת לעמוד על אמיתת התורה כמו שהיא לאמיתתה, מצד ההגבלה וההעלם וההסתר דהגוף, אלא גם בעוה"ב שאין בו ההגבלה וההעלם וההסתר דהגוף, אי אפשר לעמוד על אמיתת התורה כמו שהיא לאמיתתה (כשם שאי אפשר לעמוד על אמיתתו ית'); ולאידך — לא מבעי שבעוה"ב (ללא הגבלת הגוף) יכולים להוסיף בלימוד התורה בעילוי אחר עילוי עד אין קץ, אלא גם בעוה"ז (בהגבלת הגוף) יכולים להוסיף בלימוד התורה בעילוי אחר עילוי עד אין קץ.

ויש לומר, שלעתיד לבוא (לאחרי שלימות העבודה בעוה"ז ובעוה"ב), יעמדו ישראל על אמיתת התורה כמו שהיא באמיתתו ית' (כיון שיתגלה בפועל ש"ישראל אורייתא וקוב"ה

(37) ראה זח"ג עג, א.

(38) וע"פ מ"ש האריז"ל ("לעתיד אחר התחי' יהי' להם מנוחה") — גם בזמן התחי' לפני אלף השביעי.

זאת ועוד:

נוסף על הפרטים שנדרשים ומתגלים מהכלל ע"פ י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, ישנם "כמה ענינים (ש)נתחדשו ממש בתושבע"פ ורק אסמכוה אקרא"⁴⁴, כולל ובמיוחד "הגזירות והתקנות והמנהגות"⁴⁵, שענינים אלו לא היו (לכאורה) אפילו באופן של "כלל", ואעפ"כ נעשים חלק מהתורה (לא רק שיש חיוב לקיימם, אלא שהם חלק מהתורה)⁴⁶, שניתנה למשה מסיני⁴⁷. ולכאורה, איך

ד"אין להם מנוחה" הוא בעיון ופלפול בטעמי ההלכות שעיי"ז יתחדשו חידושי הלכות לאין קץ ותכלית:

מהביאורים במארוז"ל "כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל ניתן למשה מסיני"²⁰⁰ (דלכאורה: ענין שניתן למשה מסיני אינו חידוש של תלמיד ותיק) — שמשה קיבל בסיני ה"כללים" ("כללים למדוהו"³⁹⁹) שמהם באים כל ה"פרטים" שמתחדשים ע"י תלמיד ותיק בכל הדורות, וכיון שהפרטים הם בכח ובהעלם, והתגלותם נעשית ע"י תלמיד ותיק שמתייגע בתורה לגלות את הפרטים מן ההעלם והכח שבכלל, ה"ז "חידוש" של התלמיד ותיק⁴⁰.

ועדיין צריך ביאור בדיוק הלשון "כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל ניתן למשה מסיני" לאמיתותו ובשלימותו, כי: בכלל ופרט — כיון שהכלל הוא באופן שיכולים להוציא ממנו הפרטים, ועד שאין בפרט אלא מה שבכלל⁴¹, הרי התגלות הפרטים מהכלל אינה חידוש אמיתי; ולאידך, כיון שהפרטים עצמם (הציור דהפרטים) לא נמצאים בהכלל⁴² (שאינו אלא כלל לפרטים שהם בהעלם לגמרי), אין זה באופן ש"הכל (גם הפרטים) ניתן למשה מסיני" לאמיתות⁴³.

כל דבר ודבר שהי' הקב"ה אומר למשה הי' אומר מ"ט פנים טהור וכי", ומפשטות הלשון משמע שלמד עמו (לא רק הכלל, אלא) גם הפרטים (בציור שלהם), מ"ט פנים כו'.

(44) המשך תרס"ו ס"ע שפג. שצג (וראה לקמן הערה 59).

(45) רמב"ם הל' ממרים פ"א ה"ב"ג.

(46) ראה תנחומא נשא כט (בהמשך לדין ד"נר חנוכה שהותיר בה שמן .. כיון שהוקצה למצוה אסור להשתמש ממנו): "לא יאמר אדם איני מקיים מצוות זקנים הואיל ואינן מה"ת, אמר להם הקב"ה בני אין אתם רשאים לומר כך, אלא כל מה שגזרתי עליכם תהיו מקיימים, שנאמר ועשית על פי התורה אשר יורוך, למה, שאף על דבריהם אני מסכים, שנאמר ותגזר אומר ויקם לך". וראה אהרן דאורייתא (להר"י ענגל) כלל יו"ד בביאור ההמשך לדין דנר חנוכה — שמה מוכח שמצוות דרבנן הם כמו מצוות מן התורה*, שמלבד החיוב על הגבורא, חלה קדושה על החפץ כיון שהוקצה ונתייחד לעשות בו רצונו ית'. וראה תניא פ"ח (בענין מאכלות אסורות שחיותם מגקה"ט): "ואפילו הוא איסור דרבנן, שחמורים דברי סופרים יותר מדברי תורה" (וראה לקמן הערה 57).

(47) ראה מגילה יט, ב: "הראהו הקב"ה למשה .. מה שהסופרים עתידים לחדש .. מקרא מגילה".

(* ולהעיר שאפילו "מנהג ישראל (שלא נקבע ע"י ב"ד הגדול, אלא מנהג ישראל סתם) תורה היא" (ראה שו"ע אדה"ז או"ח טו"ס קפ. סתצ"ד ט"ז. ועוד — נסמן בלקו"ש חכ"ב ע' 56 הערה 2).

(39) שמו"ר פמ"א, ו.

(40) ראה לקו"ש ח"ט ע' 253. וש"נ.

(41) ראה סנהדרין מה, סע"ב. בכורות ו, א.

(42) ולכן כשהראה הקב"ה למשה את ר' עקיבא שדורש על כל קרן וקרן תילי תילין של הלכות, "לא הי' יודע מה הם אומרים" (מנחות כט, ב. וראה במדב"ר פ"ט, ו).

(43) ולהעיר ממארוז"ל (מדרש תהלים יב, ז)

ומזה מובן גם בנוגע לחידושים שמחדשים ישראל בתורה — שמצד גודל מעלתם של ישראל (שחקוקים במחשבתו ית') נעשים גם החידושים שלהם חלק מהתורה כפי שהיא במחשבתו (חכמתו) של הקב"ה. כלומר, חידושים אלו באים מישראל⁵³, ואעפ"כ ישנם במחשבתו (חכמתו) ית' אף קודם שנתחדשו ע"י ישראל, כיון שאצלו ית' העבר והעתיד א"י⁵⁴ (ולכן שייך לומר עליהם שניתנו בסיני, כיון שבסיני נתן הקב"ה התורה כפי שהיא במחשבתו ית'). אלא, שבמחשבתו ית' (קודם שנתחדשו ע"י ישראל) הם בדרגא שלמעלה מהזמן (העבר והעתיד אחד), ולכן הם בתכלית ההעלם, העלם שאינו במציאות⁵⁵,

יתכן שהענינים שנתחדשו ממש ע"י חכמי ישראל הם "תורה" שניתנה מסיני?!

ועוד ועיקר: איך יתכן שע"י חכמי ישראל יתוספו ענינים חדשים בתורה — ה"ז הוספה ושינוי בתורתו של הקב"ה?!

ט. ויש לומר הביאור בזה:

התורה — "לא בשמים היא", אלא ניתנה לבעלותם של ישראל שפוסקים דיני התורה ע"פ הכרעת שכלם (כדעת הרוב), ולכן "אין משגיחין בכת קול", ועד ש"קוב"ה .. קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני⁴⁸. ולא עוד אלא שגם הענינים שמתחדשים ע"י חכמי ישראל נעשים תורה.

וההסברה בזה — מצד גודל מעלתן של ישראל, ש"מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר"⁴⁹, גם למחשבת התורה:

ובהקדם תורת הרב המגיד⁵⁰ בפירוש מארוז"ל⁵¹ "ישראל עלו במחשבה", כמשל האב שצורת בנו חקוקה במחשבתו [היינו, שציור זה במחשבתו ית' בא מהבן (צורת הבן)], כי מצד גודל אהבתו לישראל עלה ברצונו שהצורה שלהם תהי' חקוקה בו, אלא ש"אצל השם ית' שייך זה לומר אף קודם שנבראו ישראל הי' נחקק צורתם במחשבה .. כי אצלו ית' העבר והעתיד א"י⁵².

גם לזמן רוחני, סיבה ומסובב, וכיון שאצלו ית' הסיבה והמסובב (עבר ועתיד) אחד, לכן, במחשבה שנעשית טיבת בריאתם נחקה צורתם כפי שהיא לאחרי שנעשה המסובב דהבריאה בפועל (וראה לקמן הערה 55).

53) ועפ"ז יומתק לשון חז"ל (גיטין ו, ב) שהקב"ה אומר "אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומר" — דאף שענין זה הוא תורתו של הקב"ה (כהמשך דברי הגמרא: "ומי איכא ספיקא קמי שמיא .. אלו ואלו דברי אלקים חיים"), אומר הקב"ה ענין זה בשם של ישראל ("אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומר"), כיון שענין זה נעשה תורתו של הקב"ה ע"י חידושם של ישראל.

54) ובפשטות: כיון שהקב"ה יודע (לפני הזמן) עתידות, יודע מקודם החידושים שיחדשו ישראל בעתיד.

55) היינו, שגם למעלה הם בהעלם שאינו במציאות, כי, הגדר דזמן רוחני, סיבה ומסובב (כנ"ל הערה 52), הוא גם למעלה, שזהו כל ענין ה"השתלשלות", והענין דעבר ועתיד (סיבה

48) ב"מ נט, ב.

49) ב"ר פ"א, ד. וראה תדבא"ר פ"ד.

50) אור"ת ב, ג.

51) ב"ר שם.

52) ויש לומר, שהכוונה ב"עבר ועתיד" היא

(* ואפילו למטלה מהשתלשלות יש גם דוגמת ענין הזמן (סיבה ומסובב) — שהרי גם לפני הצמצום ישנו עצם האור, וממנו בא התפשטות האור.

שבאין־ערוך) לגבי דרגת החכמה⁵⁸, ועד לעצמותו ית' שלמעלה מכל דרגא וגילוי, העלם העצמי⁵⁹.

ועפ"ז יש לבאר נקודה בפירוש מארז"ל "כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל ניתן למשה מסיני" (שלע"ע לא מצאתי בספרים שבנגלה דתורה) — שב' הענינים "לחדש" ו"ניתן" הם לאמיתתם: (א) "לחדש" — חידוש של תלמיד ותיק שאמרו בזמן המשנה וכו' ואז חידשו, (ב) ו"ניתן" — כיון שחידוש זה (בהציוור הפרטי שלו) ישנו במחשבתו ית' (שאצלו ית' העבר והעתיד א), ובאופן כזה ניתן למשה בסיני (אלא שלהיותו בהעלם העצמי ה"ז חידוש גמור).

ומזה מובן שישנם ב' אופנים ב"חידושי תורה" שע"י העיון והיגיעה דתלמיד ותיק: (א) "חידוש" (בשם המושאל) שעל ידו מתגלה העומק

האיסורים שבתורה (ועד"ז בחלות הקדושה על החפץ במצוה דרבנן, ככנר חנוכה).

(58) ועפ"ז יש לבאר המשך מארז"ל (שבהערה 43) שהקב"ה לימד למשה מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, "אמר לפניו רבש"ע עד מתי נעמד על בירורה של הלכה, א"ל אחרי רבים להטות" — דיש לומר, ששאלת משה היא (לא רק כיצד צ"ל ההנהגה בפועל, אלא גם) מהו הפירוש בתורה, ותשובת הקב"ה היא שהפירוש בתורה נקבע ע"פ דעת הרוב דחכמי ישראל, וההסברה בזה, שמ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא הם מצד דרגת התורה כפי שהיא בחזמתו ית', ו"בירורה של הלכה" הוא מצד דרגת התורה כפי שהיא בעצמותו ית', שמתגלה ע"י ישראל ("אחרי רבים להטות") מצד שרשם בעצמותו ית'.

(59) ראה המשך תרס"ו ע' שצג: "בתושבע"פ באים ענינים אלו לא מבחי' תה"ק לבד כ"א מבחי' העלם העצמי דא"ס כו".

וכשמתחדשים ע"י ישראל באים במציאות.

ובעומק יותר: לא זו בלבד שגם הענינים שמתחדשים ע"י ישראל הם חקוקים במחשבתו ית' ולכן הם חלק מתורתו של הקב"ה, אלא יתירה מזה, שיש עליו בעניני התורה שמתחדשים ע"י ישראל (תלמיד ותיק עתיד לחדש) לגבי עניני התורה כפי שהיא מצד עצמה (תורתו של הקב"ה)⁵⁶ — כי, התורה מצד עצמה היא בחינת חכמתו של הקב"ה, ועניני התורה שמחדשים ישראל (מצד שרשם בעצמותו ית') הם בדרגא נעלית יותר⁵⁷ (ועד לעילוי

ומסובב) אחד הוא למעלה מכל ענין וגדר של מציאות.

(56) ע"ד המבואר בהמשך תער"ב (ח"ב ע' א'קבג ואילך) בפירוש הכתוב "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד", ש"הוא מה שנתקבלה העבודה והביטול כנבראים (והיינו בנש"מ*) בטוב ביתרון גדול גם על תחלת המחשבה כו".

(57) כמארז"ל חמורין חביבין וערבין דברי סופרים יותר מדברי תורה (ראה סנהדרין פח, ב. ירושלמי שם פ"א ה"ד. ועוד) — כי, התורה היא ה"ספר", וישראל נקראים "סופרים", כמו הסופר שכותב את הספר (ראה לקו"ת דרושי סוכות פ, ב. שה"ש מו, ג. ובכ"מ).

ועפ"ז יש לבאר דיוק לשונו של רבינו הזקן "ואפילו הוא איסור דרבנן (ומוסף) שחמורין דברי סופרים יותר מדברי תורה" (כנ"ל הערה 46) — שכוונתו בהוספה זו לבאר איך יתכן שדבר המתור ע"פ התורה, היינו, שע"פ התורה (שהיא "דיפתראות ופינקסאות" שעל ידם נברא העולם) מקבל חיות מק"נ, ישתנה ע"י האיסור דרבנן ויקבל חיות מגקה"ט? ועל זה מוסף "שחמורין דברי סופרים יותר מדברי תורה", כמו ה"סופר" שכותב את ה"ספר", ולכן ע"י דברי סופרים נעשה כן ע"פ תורה, ובמילא נעשה כן גם בעולם, שהדבר שנאסר מדרבנן מקבל חיותו מגקה"ט ככל

(* ובהמשך הענין: "מצד שמושרשים בעצמות א"ס שלמעלה מעלה משרש ומקור ההשתל" כו".

כפי שהיא מצד עצמה ("ליום שכולו שבת ומנוחה", לאחר השלימות דלימוד התורה בעוה"ז ובעוה"ב) — נעשה עיקר הלימוד בתורה באופן שישראל מחזשים בתורה בהוספה על העומק שיש בה מצד עצמה, מצד שרשם בעצמותו ית' שלמעלה מהתורה שהיא בחי' החכמה⁶⁰, ובענין זה לא יהי' הפסק, כי אם, הוספה ועלי' עד אין סוף ("אין להם מנוחה").

ויש לומר שמרומז בלשון הכתוב "ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון" — שגם⁶¹ כש"יראה אל אלקים בציון", כשיתגלה ש"ישראל אורייתא וקוב"ה כולא חד", שאז יעמדו ישראל על אמיתת התורה, תהי' הוספה ועלי' עי"ז שישראל יחדשו ויוסיפו בתורה, "ילכו (בכח עצמם) מחיל אל חיל"⁶².

שישנו בתורה מצד עצמה, כמו התגלות הפרטים שכוללים בהכלל, שאף שבהיותם בכלל הם בהעלם לגמרי (ועד שהתגלות מן הכלל נקראת בשם "חידוש"), מ"מ, להיותו הכלל של הפרטים (אין בכלל אלא מה שבפרט), נמצאים בו הפרטים בהעלם השייך אל הגילוי (העלם שישנו במציאות). (ב) ועיקר: "חידוש" (ממש) שהוא הוספה על העומק שבתורה כפי שהיא מצד עצמה (בחינת חכמתו של הקב"ה) שמתחדש ע"י ישראל (מצד שרשם בעצמותו ית' שלמעלה מבחי' החכמה), ולפ"ז אינו במציאות, כי אם, בבחינת העלם העצמי שאינו שייך לגילוי.

י. עפ"ז יש לבאר תוכן ההוספה בתורה שתהי' "ליום שכולו שבת ומנוחה" (כנ"ל ס"ז), והחילוק שבינה לבין ההוספה בתורה בעוה"ז ובעוה"ב (לפני "יום שכולו שבת ומנוחה") באופן ש"אין להם מנוחה":

לימוד התורה בעוה"ז ובעוה"ב (לפני "יום שכולו שבת ומנוחה") באופן ש"אין להם מנוחה" הוא בעיקר בההשתדלות והיגיעה לגלות את העומק שישנו בתורה מצד עצמה [דאף שישנם גם חידושים שמחדשים ישראל בהוספה על העומק שיש בתורה מצד עצמה, מ"מ, עיקר הלימוד הוא לגלות את העומק שבתורה מצד עצמה], ולכן, כשעומדים על אמיתתה של התורה ומגלים כל העומק שבה, לא שייך להוסיף עוד, ובמילא נעשה מצב של מנוחה — "יום שכולו שבת ומנוחה" (כנ"ל ס"ו).

וכשעומדים על אמיתתה של תורה

60 ראה המשך תרס"ו ע' קה (בביאור מארו"ל "אותן אלף שנה שעתידי הקב"ה לחדש את עולמו .. הקב"ה עושה להם (לצדיקים) כנפים כנשרים ושטים ע"פ המים") — ש"אחר שיבואו לעתיד לבחי' התענוג העצמי שבהעלם החכמה שז"ע טעמי תורה (שיעמדו על אמיתתה של תורה) .. יהי' להם עלי' עוד מה שיהיו שטים ע"פ המים דחכמה בבחי' מקיף העצמי דשעשועים העצמיים דעצמות א"ס ממש שלא בא בבחי' העלם העצמי דחכמה .. להיות דנש"י מושרשים בבחי' עצמיות ממש שלמעלה מבחי' חכמה דתורה גם בשרש הראשון .. בבחי' העלם העצמי דחכמה כו".

61 כלומר: נוסף על הפירוש שע"ז ש"ילכו מחיל אל חיל" זוכים ש"יראה אל אלקים בציון" ("ילכו מחיל אל חיל" עד ש"יראה אל אלקים בציון"), יש לפרש "ילכו מחיל אל חיל" (גם) כאשר "יראה אל אלקים בציון" (וראה הערה הבאה).

62 ויומתק יותר ע"פ פרש"י על הפסוק — "יראה צבאם חזילים (של ישראל) אל הקב"ה בציון".

יא. ע"פ האמור לעיל יש לבאר החילוק בין ב' המאמרים "תלמידי חכמים אין להם מנוחה" שבברכות ובמו"ק:

המאמר "תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו'" שבסיום מסכת ברכות, קאי (בעיקר) על העלי' בלימוד וידיעת התורה כדי לעמוד על אמיתתה כפי שהיא מצד עצמה, שאף שגם לימוד זה הוא באופן שהולך וניתוסף עד אין סוף, "כי כמו שהשי"ת אין לו סוף כך תורתו אין לה סוף", "אין להם מנוחה", הרי, לעתיד לבוא ("ליום שכולו שבת ומנוחה") שיעמדו על אמיתתה כמו שהיא מצד עצמה, יש

המלאכה בטוב כפי שעלה במחשבתו תחלה (ולא תענוג עצמי), להמנוחה והתענוג דיומא דשבתא (באופן של שביחה גם מהמנוחה דגמר המלאכה), כשואה שנעשה יתרון גדול גם על תחלת המחשבה, שמתענג בעצמותו*.

(* בהמשך תער"ב שם (ריש ע' א'קכה), שגם הענוג מהיתרון גדול על תחלת המחשבה שמתענג בעצמותו, כיון ש"לולא טוב העבודה לא הי' הענוג הזה, א"כ אין זה בבחי' מנוחה עצמי" שמצ"ע ממש, ובהכרח לומר שיש מנוחה בעצם שאינה תלוי' בשום דבר כלל והיא מנוחה תמידית ועצמית" (ובהמשך הענין, שזהו"ע ד"יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים"). ויש לומר, שכללות הענין המדובר שם הוא בנוגע לעבודתם של ישראל שעל ידם נשלמת המחשבה והכוונה דהתהוות כל סדר ההשתלשלות, שלכן, גם התענוג שמתענג בעצמותו אינו בבחי' מנוחה עצמית שמצ"ע ממש שאינה תלוי' בשום דבר (להיותו לאחריו המחשבה על התהוות סדר השתלשלות), אבל, **מציאותם העצמית של ישראל** (בנים) היא למעלה מהמחשבה והכוונה דהתהוות סדר ההשתלשלות, להיותם מושרשים בעצמותו ית' באופן שישראל וקוב"ה **כולא חד ממש**, ולכן גם לאחריו גמר ושלימות העבודה ("כאשר יתעלו בבחי' תענוג העצמי ויחיו לפניו ממש") יהי' **התענוג מישראל**, היינו, ענין של הוספה ועלי' (כביכול), אבל, לא באופן של יציאה מעצמותו, אלא באופן של מנוחה בעצם, מנוחה עצמי' שמצ"ע ממש.

אבל, הוספה זו לא תהי' באופן ש"אין להם מנוחה" (כבעוה"ז ובעוה"ב), אלא באופן ד"יום שכולו שבת ומנוחה"⁶³ — כי:

החילוק שבין גדר ה"מנוחה" לגדר ה"תנועה" (שינוי והוספה), הוא, ש"מנוחה" היא בעצמותו, ו"תנועה" היא יציאה כביכול מעצמותו⁶⁴.

וכיון שהחידושים שמחדשים ישראל הם בדרגת התורה כפי שהיא בהעלם העצמי דעצמותו ית' (כנ"ל ס"ט), הרי, השינוי וההוספה (העדר המנוחה בחיצוניות ובפועל) אינם גדר של "תנועה" שהיא יציאה מעצמותו⁶⁵, אלא גדר של "מנוחה" (כפי שהיא בפנימיותה ולאמיתתה) שהיא בעצמותו⁶⁶.

63 נוסף על ה"מנוחה" בשייכות לדרגת התורה כפי שהיא מצד עצמה, כיון שעמדו על אמיתתה. 64 ובפשטות — שבעת המלאכה נמצאים כחות הנפש בהמשכה והתגלות מחוץ לעצם הנפש, ובעת המנוחה חוזרים ונכללים בעצם הנפש (ראה לקו"ת בהר מב, ג. ובכ"מ).

65 ומ"ש בהמשך תרס"ו (שבהערה 60) שלעתיד לבוא, "כאשר יתעלו בבחי' תענוג העצמי ויחיו לפניו ממש", "לא יהי' עוד עליות" — אולי י"ל, שהכוונה היא ל"עליות" (ע"ד הרגיל) שהם באופן של יציאה מעצמותו (וראה שוה"ג להערה הבאה).

66 ועפ"ז י"ל, שהמנוחה בדרגת התורה מצד עצמה (כשעומדים על אמיתתה) היא מנוחה (רק) בפועל, אבל, כיון שהיא בדרגת החכמה שהיא גילוי ויציאה מעצמותו, אין זה גדר המנוחה לאמיתתו שהיא בעצמותו; משא"כ בדרגת התורה כפי שהיא בעצמותו ית', שמתגלית ע"י החידושים של ישראל בתורה — אף שבפועל יש הוספה הקשורה עם העדר המנוחה, הי"ז גדר של מנוחה לאמיתתו, שהיא בעצמותו.

וע"ד המבואר בהמשך תער"ב (שבהערה 56) החילוק שבין המנוחה והתענוג במעלי שבתא, שהיא מנוחה ותענוג בפועל, אבל רק מזה שנגמרה

באופן של הוספה על הרגיל ("מוספים כהלכתם"), כולל ובמיוחד העבודה במצב של העלם והסתר (הענינים הבלתי־רצויים שבמסכת מו"ק) בדרך "אור חזור", כיון שעיי"ז דוקא באים לבחי' העלם העצמי⁶⁸, שבאין־ערוך לדרגת התורה כפי שהיא מצד עצמה.

ועפ"ז יש לבאר גם שינוי הלשון במאמר זה — שבמסכת ברכות נאמר "אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב", ובמסכת מו"ק נאמר "אין להם מנוחה אפילו לעוה"ב":

בנוגע להעדר המנוחה ("אין להם מנוחה") בלימוד וידיעת התורה כדי לעמוד על אמיתתה כפי שהיא מצד עצמה — במסכת ברכות — החידוש הוא הן בעוה"ז והן בעוה"ב, שגם בעוה"ז (בהגבלת הגוף) יכולים להוסיף בלימוד התורה בעילוי אחר עילוי עד אין קץ, וגם בעוה"ב (שלמעלה מהגבלת הגוף) צריכים להוסיף בלימוד התורה בעילוי אחר עילוי עד אין קץ, ולכן הלשון הוא "אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב".

אבל בנוגע להעדר המנוחה ("אין להם מנוחה") בהוספה לגבי התורה כפי שהיא מצד עצמה עיי"ז שישראל מחדשים בתורה — במסכת מו"ק — עיקר החידוש הוא לעתיד לבוא, "ליום שכולו שבת ומנוחה" (שגם לאחרי שיעמדו על אמיתת התורה כפי שהיא

להם מנוחה⁶⁷, ולכן, לאחרי המאמר "תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו'", מוסיף ומסיים בענין השלום ("תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם.. ה' יברך את עמו בשלום"), שהו"ע המנוחה.

והמאמר "תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו'" שבסיום מסכת מו"ק, קאי (בעיקר) על ההוספה לגבי התורה כפי שהיא מצד עצמה עיי"ז שישראל (תלמיד ותיק) מחדשים (עתיד לחדש) בתורה מצד שרשם בעצמותו ית' שלמעלה מדרגת התורה (חכמתו ית' כפי שהיא מצד עצמה), וכיון שגם לעתיד לבוא כשיעמדו על אמיתתה של תורה כפי שהיא מצד עצמה ("ליום שכולו שבת ומנוחה") יוסיפו ישראל לחדש בתורה עד אין סוף (כנ"ל ס"י), לכן, סיום וחותרם המסכת הוא במעמד ומצב ד"תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו", שנאמר ילכו מחיל אל חיל (גם כשעומדים על אמיתתה, כש)יראה אל אלקים בציון".

בסגנון אחר קצת — בהתאם לתוכן המסכתות ברכות ומו"ק: מסכת ברכות היא ע"ד ובדוגמת מסכת תמיד שבה מדובר אודות העבודה התמידית בעניני התומ"צ, עבודה ע"ד הרגיל ("תמידים כסדרם"), שגם העליות שבה עיקרם בדרגת התורה כפי שהיא מצד עצמה; ובמסכת מו"ק מדובר אודות העבודה בזמנים מיוחדים

67 ויש לומר, שמרומז גם בפסוק "ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון" — שההליכה מחיל אל חיל ("אין להם מנוחה") היא עד ש"יראה אל אלקים בציון" (כשיעמדו על אמיתתה של תורה, ש"ישראל אורייתא וקובה כולא חד").

68 ראה שערי אורה שער התנוכה ד"ה בכ"ה בכסלו פנ"ד ואילך. המשך תרס"ו ע' צ ואילך. ועוד.

אודות ההוספה לגבי התורה כפי שהיא מצד עצמה ע"י חידושו של תלמיד ותיק, כמודגש בהציאה מ"בית המדרש", מקומה (דרגתה) של התורה מצד עצמה (כפי שניתנה מהקב"ה), "לבית הכנסת", מקום תפלתם של ישראל, כידוע שע"י התפלה פועלים שיומשך בתורה מבחי' אוא"ס שלמעלה מהתורה (כפי שהיא מצד עצמה)⁷¹.

ובהתאם לכך בא גם ההמשך והסיום במאמר שלאח"ז: "היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ועוסק בתורה", באותה דרגא, כפי שהיא מצד עצמה — ה"ז באופן ש"אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב" (לפני "יום שכולו שבת ומנוחה"), אבל כשעומדים על אמיתתה, יש להם מנוחה, כפי שמסיים בענין השלום (במסכת ברכות); ו"היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבית הכנסת", להוסיף על התורה כפי שהיא מצד עצמה — ה"ז באופן ש"אין להם מנוחה אפילו לעוה"ב, שנאמר ילכו מחיל אל חיל (גם כשעומדים על אמיתתה, כש)יראה אל אלקים בציון" (במסכת מו"ק).

יג. ועפ"ז יש לבאר גם השינוי בכבא הראשונה — "הנפטר מן כו":
ובהקדמה — שכיון שבהמשך לזה

מצד עצמה, יחדשו ויוסיפו בה עוד (יותר), ולכן הלשון הוא "אין להם מנוחה אפילו לעוה"ב".

יב. עפ"ז יש לבאר גם החילוק בכבא שלפנ"ז (האמצעית) — שבמסכת ברכות נאמר "היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה", ובמסכת מו"ק נאמר "היוצא מבית הכנסת לבית המדרש (ומוסיף) ומבית המדרש לבית הכנסת":

תוכנה של ההוספה "ומבית המדרש לבית הכנסת" במסכת מו"ק — שגם לאחרי ש"נכנס לבית המדרש ועוסק בתורה", אינו מסתפק בכך, אלא ממשיך והולך "מבית המדרש לבית הכנסת" (מתורה לתפלה), כיון שע"י התפלה ("סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה"⁶⁹) מתעלה לדרגא נעלית יותר, ועי"ז נעשה גם לימוד התורה שלאח"ז ("מבית הכנסת לבית המדרש") באופן נעלה יותר, משא"כ במסכת ברכות מדובר אודות הלימוד והעסק בתורה באותה דרגא.

ויש לומר, שבמסכת ברכות מדובר אודות הלימוד והעסק בתורה כפי שהיא מצד עצמה, שלכן גם העלי' בלימוד התורה⁷⁰ היא באופן שהת"ח הלומד נשאר ב"בית המדרש", מקומה (דרגתה) של התורה מצד עצמה; ובמסכת מו"ק מדובר גם (ובעיקר)

71) וכמ"ש בספר הבהיר (סנ"ח (קצו)) שדוד ה' מחבר אורייתא בקוב"ה, היינו, שהמשך בתורה גילוי אוא"ס שלמעלה מהתורה, ע"י עבודת התפלה שבה מודגשת ההתקשרות דישראל עם הקב"ה שלמעלה מהתורה (ראה לקו"ת ויקרא ה, א. ברכה צו, ב. ובכ"מ).

69) יוצא כח, יב. וראה זהר ח"א רסו, ב. ח"ג שו, ב. ועוד.

70) שמרומת בדיוק הלשון "עוסק בתורה", בדוגמת "עסק" שעל ידו ניתוסף "ריוח" — כבמאמר שלאח"ז "תלמידי חכמים אין להם מנוחה", "מישיבה לישיבה וממדרש למדרש".

בשלוש" (שלא יוסיף עוד), כיון שבמסכת ברכות מדובר רק אודות השלימות בתורה כפי שהיא מצד עצמה, שלא אחרי שעומדים על אמיתתה (ע"י ענין המיתה, ביטול מציאותו לאמיתתה של תורה), לא שייך להוסיף יותר ("מת .. בשלוש").

ובמסכת מו"ק מתחיל במה שסיים במסכת ברכות — "הנפטר מן המת .. לך בשלוש", ואח"כ מוסיף ענין נעלה יותר, "הנפטר מן החי"⁷³ .. לך לשלוש" — שגם לאחר המנוחה ("הנפטר מן המת") כשעומדים על אמיתתה של תורה ולא שייך להוסיף עוד ("בשלוש" שבסיום ברכות), ישנו תוספת חיות ("הנפטר מן החי") בהליכה לשלוש ("לך לשלוש", להוסיף על שלימותך) דישראל שמחדשים ומוסיפים בתורה — בהתאם לסיום וחותם המסכת בתכלית השלימות ד"תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא"⁷⁴, שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון".

ועפ"ז יש לומר, ש"הנפטר מן

נאמרו ב' הבבות ע"ד ההליכה מחיל אל חיל ("היוצא מבית הכנסת כו", ו"תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו"), יש לומר, שגם סדר ב' הבבות ד"הנפטר מן כו" הוא בעילוי אחר עילוי (מחיל אל חיל), ש"הנפטר מן כו" בבבא הב' הו"ע נעלה יותר שבא לאחרי "הנפטר מן כו" שבבבא הראשונה. וגם, ב' המאמרים ד"הנפטר מן כו" במסכת ברכות ובמסכת מו"ק הם בעילוי אחר עילוי (מחיל אל חיל), ש"הנפטר מן כו" במסכת מו"ק הוא באופן נעלה יותר שבא לאחרי "הנפטר מן כו" שבמסכת הקודמת ברכות, כדלקמן.

וההסברה בזה:

החילוק בין "לך בשלוש" שאומרים ל"הנפטר מן המת" ובין "לך לשלוש" שאומרים ל"הנפטר מן החי", הוא, ש"לך בשלוש" פירושו "בשלוש של עתה", "שילך בשלוש שכבר דרש עד היום ולא יוסיף עוד", משא"כ "לך לשלוש" פירושו "לסגל עוד שלומים וזכיות", "להוסיף על שלימותך"⁷².

ולכן:

במסכת ברכות הסדר הוא "הנפטר מחבירו .. יאמר לו .. לך לשלוש .. (ואח"כ) הנפטר מן המת .. יאמר לו .. לך בשלוש" — בהתאם לב' הבבות שבסיום המסכת, "תלמידי חכמים אין להם מנוחה כו", ע"ד "לך לשלוש", ולאח"ז "תלמידי חכמים מרבים שלוש", ענין המנוחה, ע"ד "לך

73) שזהו"ע נעלה יותר מ"הנפטר מחבירו" בבבא הראשונה (לפני "הנפטר מן המת") שבמסכת ברכות*.

74) ועפ"ז יומתק גם הדיוק "לעולם הבא" ולא "בעולם הבא" — ע"ד החילוק בין "לך לשלוש" ו"לך בשלוש" — שבזה מרומז שתכלית השלימות היא בהוספה בעילוי אחר עילוי עד אין סוף (דלא כבברכות, שהסיום הוא בשלוש, ע"ד "לך בשלוש", ענין המנוחה).

(* ו"ל שמרומו בשינוי הלשון "הנפטר מן החי", ולא "מחבירו" טתם.

72) פ"י הכותב וענף יוסף לעין יעקב סוף ברכות.

המת" (שלאחרי "הנפטר מחבירו") "בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים במסכת ברכות קאי על השלימות דגן עדן (נשמות בלא גופים), ו"הנפטר מן החי" (שלאחרי "הנפטר מן המת") במסכת מו"ק קאי על תכלית השלימות דעולם התחי', שאז יקויים היעוד (שבסיום מסכת מו"ק במשנה)

(משיחות יום ב' דחג השבועות תשכ"ד. וא"ו תשרי תשד"מ. ועוד)

_____ (75) ישעי' כה, ח.

